

ГЛАВА 10. ГРОМАДЯНСТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1. Правові засади громадянства Європейського Союзу.
2. Загальна характеристика прав громадян Європейського Союзу.
3. Право громадян Європейського Союзу на вільне пересування та проживання у межах територій держав-членів.
4. Електоральні права громадян Європейського Союзу на виборах до Європейського парламенту та муніципальних виборах.
5. Право громадянської (законодавчої) ініціативи.
6. Право на захист дипломатичних та консульських установ інших держав-членів.
7. Право на звернення до інституцій та дорадчих органів Європейського Союзу.

1. Правові засади громадянства Європейського Союзу

Інститут громадянства ЄС посідає особливе місце в праві Європейського Союзу. Він був запроваджений у результаті набуття чинності Маастрихтським договором 1 листопада 1993 р., що ознаменував новий етап розвитку європейської інтеграції¹. Громадянство ЄС було покликане слугувати символом європейської єдності, сприяти посиленню захисту прав та інтересів громадян держав-членів, а також зміцнити політико-правовий зв'язок між Європейським Союзом та його громадянами з метою створення «як ніколи тіснішого союзу народів Європи, де рішення приймаються як найбільш відкрито та ближче до громадян».

На сьогодні інститут громадянства ЄС регламентовано Договором про функціонування Європейського Союзу 1957 р., Договором про Європейський Союз 1992 р., доданою до нього Декларацією про громадянство (державну приналежність) держави-члена 1992 р., Хартією ЄС про основоположні права

¹ Пропозиції щодо юридичного закріплення єдиного міждержавного громадянства висловлювалися задовго до заснування Європейських співтовариств та Європейського Союзу. Ще у проєктах, розроблених у Новий час Б. Беллерсоном, І. Кантом, В. Пенном, Ж.-Ж. Руссо, Ш. де Сен-П'єром, А. Сен-Симоном обґрунтовувалася ідея єдності громадян різних країн як передумови забезпечення миру в Європі.

2000 р., на виконання яких прийнято низку нормативних актів (переважно директив), що уточнюють і деталізують їх положення. Крім того, важливе значення має практика Суду ЄС, в якій розкривається зміст багатьох положень, що є основою правової природи громадянства ЄС (справи C-396/90 *Micheletti*¹; C-184/99 *Grzelczyk*²; C-200/02 *Chen*³; C-145/04 *Spain v. United Kingdom*⁴ та ін.).

Відповідно до ст. 9 ДЄС: «Кожен громадянин будь-якої держави-члена є громадянином Союзу». Набуття громадянства однієї з держав-членів тягне за собою автоматичне визнання особи громадянином Союзу. І навпаки: втрата громадянства держави-члена (у разі біпатризму – останнього громадянства держави-члена ЄС) означає одночасне припинення громадянства ЄС. Громадянство ЄС є похідним від національного громадянства, оскільки його наявність безпосередньо залежить від наявності громадянства держави-члена ЄС, але при цьому не йдеться про подвійне громадянство. Установчі договори ЄС не створюють інституту самостійного громадянства (так званої «європейської національності»), а лише встановлюють статус, що доповнює національний.

Не існує спеціальної процедури набуття громадянства Союзу. Визначення підстав і порядку його набуття залишаються у компетенції держав-членів. Держави-члени можуть навіть робити заяви (декларації) з питань визначення осіб, які вважаються їх громадянами⁵.

Громадянство Союзу є додатковим до національного громадянства та не замінює його (ст. 9 ДЄС, ст. 20 ДФЄС). Громадянство ЄС лише додає права, однак не звужує перелік та зміст прав, передбачених національним законодавством держави-члена для своїх громадян.

Громадянство ЄС ґрунтується на принципах рівності громадян на рівні

¹ Judgment of the Court of 07.07.1992 in the case C-369/90 Mario Vicente Micheletti and others v Delegación del Gobierno en Cantabria URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61990CJ0369>.

² Judgment of the Court of 20.09.2001 in the case C-184/99 Rudy Grzelczyk v Centre public d'aide sociale d'Ottignies-Louvain-la-Neuve URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-184/99>.

³ Judgment of the Court of 19.10.2004 in the case C-200/02 Kunqian Catherine Zhu and Man Lavette Chen v Secretary of State for the Home Department URL: <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=49231&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=621860>.

⁴ Judgment of the Court of 12.09.2006 in the case C-145/04 Kingdom of Spain v United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-145/04>.

⁵² Див.: Справа C-369/90, *Micheletti v. Delegacion del Gobierno en Canatabria* (1992) ECR I-4239.

ЄС (ст. 9 ДЄС) та заборони дискримінаційного ставлення з боку держави-члена за ознакою державної належності (національності¹) щодо громадянина іншої держави-члена ЄС у порівнянні з власними громадянами (ст. 18 ДФЄС). При цьому не є порушенням запровадження обмежень щодо доступу до державної служби (ч. 4 ст. 45 ДФЄС) або запровадження більш тривалого мінімального періоду проживання як умови участі у муніципальних виборах, якщо на території держави-члена відсоток громадян інших держав-членів, що мають активне і пасивне виборче право, перевищує 20 % від загального електорату (ст. 12 Директиви Ради ЄС 94/80/ЄС, що визначає принципи права участі в муніципальних виборах громадян Союзу, які мешкають у державі-члені, що не є державою їх національного громадянства²).

Характерною рисою інституту громадянства ЄС є відсутність офіційно закріплених обов'язків громадян перед Євросоюзом. Частина 2 ст. 20 ДФЄС містить положення, згідно з якими громадяни ЄС мають як права, так і обов'язки, але не уточнює, які саме.

Правам громадян кореспондують чітко визначені обов'язки Європейського Союзу щодо їх забезпечення, гарантування та захисту. Відповідно до ст. 3 ДЄС Союз надає своїм громадянам простір свободи, безпеки і справедливості без внутрішніх кордонів, на якому забезпечено вільний рух осіб разом з належними заходами, пов'язаними із контролем на зовнішніх кордонах, притулком, імміграцією та попередженням і боротьбою зі злочинністю. Союз сприяє захисту своїх громадян. Рішення приймаються якомога відкритіше та ближче до громадян (ч. 3 ст. 10 ДЄС). Установи належними засобами надають громадянам та представницьким об'єднанням змогу висловлювати свої погляди з усіх сфер діяльності Союзу та прилюдно обмінюватися думками (ч. 1 ст. 11 ДЄС) тощо.

Громадянство Союзу породжує обов'язки також у держав-членів. Наприклад, електоральні права на виборах до Європейського Парламенту передбачають обов'язок держави-члена здійснити правове і організаційне

¹ Більшість європейських країн мають окрім громадянства інститут національності.

² Council Directive 94/80/EC of 19.12.1994 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and to stand as a candidate in municipal elections by citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31994L0080&from=EN>.

забезпечення виборчого процесу; право на захист дипломатичних представництв і консульств на території третьої держави вимагає вжиття заходів з боку органів зовнішніх зносин будь-якої держави-члена щодо відповідної особи. При цьому за невиконання або неналежне виконання обов'язків, що випливають з інституту громадянства ЄС, держави-члени несуть юридичну відповідальність.

2. Загальна характеристика прав громадян Європейського Союзу

Специфіка правового становища особи як громадянина ЄС пов'язана із наявністю в особі прав, що надають додаткові можливості в межах Союзу у порівнянні з іншими категоріями осіб.

Громадянам ЄС гарантуються такі права і свободи:

1) право на вільне пересування та проживання в межах територій держав-членів (ст. 20(2) ДФЄС);

2) право обирати та бути обраним до органів місцевого самоврядування в будь-якій державі-члені у випадках, коли громадянин мешкає не в країні державної приналежності, на тих самих умовах, як і громадяни цієї держави (ст. 20(2) ДФЄС);

3) право обирати та бути обраним до Європейського Парламенту в будь-якій державі-члені у випадках, коли громадянин мешкає не в країні походження на тих самих умовах, як і громадяни цієї держави (ст. 20(2) ДФЄС);

4) право на отримання дипломатичної та консульської допомоги від дипломатичних і консульських установ інших держав-членів у країнах, де не представлена держава-член, громадянином якої є відповідна особа, на тих самих умовах, що й громадяни цієї держави (ст. 20(2) ДФЄС);

5) право на звернення до Європейського Парламенту, Європейського Омбудсмана та інституцій і дорадчих органів Союзу будь-якою офіційною мовою ЄС та отримання відповіді цією ж мовою (ст. 20(2) ДФЄС);

6) право подавати пропозиції щодо функціонування ЄС (так зване право громадської законодавчої ініціативи) (ч. 4 ст. 11 ДЄС);

7) право на участь у демократичному житті Союзу (ч. 3 ст. 10 ДЄС);

8) право на об'єднання у політичні партії на загальноєвропейському рівні (ч. 4 ст. 10 ДЄС);

9) свобода висловлення поглядів з усіх сфер діяльності Союзу та право прилюдно обмінюватися думками через установи ЄС (ч. 1 ст. 11 ДЄС);

10) право брати участь в управлінні ЄС через наднаціональні та міжурядові інституції (ст. 13 ДЄС);

11) право на працю, на заснування та надання послуг у будь-якій державі-члені ЄС (ст. 45 ДФЄС, ч. 2 ст. 15 Хартії) та ін.

Більшість з цих прав можуть бути реалізованими не лише громадянами держав-членів. З огляду на особливий статус особи в силу шлюбно-сімейних відносин, тривалості і законності перебування в ЄС, що визначається нормативними актами Союзу (див. Директиву Ради 215/637 про заходи з координації та співробітництва в наданні консульського захисту громадянам Союзу, держави-члени яких не представлені у третій країні¹; Директиву 2004/38/ЄС Європейського Парламенту та Ради про право громадян Союзу і членів їхніх родин вільно пересуватися та проживати в межах територій держав-членів²) або на підставі міжнародних договорів (див. Конвенцію про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні 1992 р.³) окремі права можуть надаватися також іноземцям та особам без громадянства. Наприклад, відповідно до ст. 15 Хартії кожному гарантується право на працю. Однак вільно шукати роботу, працювати в будь-якій державі-члені може кожен громадянин Союз, у той час як громадяни третіх країн отримують право на працю та на умови праці, еквівалентні тим, що мають громадяни Союзу, лише за спеціальним дозволом, виданим компетентним органом держави перебування.

¹ Council Directive 215/637 of 2.04.2015 on the coordination and cooperation measures to facilitate consular protection for unrepresented citizens of the Union in third countries and repealing Decision 95/553/EC URL: http://ec.europa.eu/justice/citizen/files/2015_637_en.pdf.

² Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States amending Regulation (EEC) No 1612/68 and repealing Directives 64/221/EEC, 68/360/EEC, 72/194/EEC, 73/148/EEC, 75/34/EEC, 75/35/EEC, 90/364/EEC, 90/365/EEC and 93/96/EEC URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:158:0077:0123:en:PDF>.

³ Конвенція про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні від 05.02.1992 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_318.

3. Право громадян Європейського Союзу на вільне пересування та проживання у межах територій держав-членів

Право на вільне пересування і проживання було першим привілеєм, наданим особам від членства їх держав у Європейських співтовариствах у зв'язку із необхідністю розбудови спільного ринку ЄС.

Право на вільне пересування і проживання в межах ЄС гарантується ДФЄС (ч. 2 ст. 20, ст. 21, 45 та ін.), Хартією ЄС про основоположні права (ст. 45), зміст яких деталізується Директивою 2004/38/ЄС Європейського Парламенту та Ради про право громадян Союзу і членів їхніх родин вільно пересуватися та проживати в межах територій держав-членів¹ (Директива 2004/38/ЄС), Регламентом Європейського Парламенту та Ради 492/2011 про свободу руху працівників в межах Союзу², Регламентом Європейської комісії 1251/70 про право працівників залишатися на території держави-члена після завершення трудової діяльності³ та ін.

Одним із ключових актів вторинного права ЄС є Директива 2004/38/ЄС щодо прав громадян ЄС та членів їх родин вільно пересуватись та мешкати на території держав-членів ЄС. Вказана Директива:

1) кодифікує та спрощує вторинне законодавство ЄС та практику Суду Правосуддя ЄС щодо вільного пересування громадян ЄС;

2) надає право на отримання дозволу на проживання у державі-члені перебування працюючих (працівникам та підприємцям) і непрацюючим (студентам та пенсіонерам) громадянам ЄС за умови того, що вони мають достатньо фінансових ресурсів для того, щоб не обтяжувати систему соціального забезпечення держави перебування;

3) надає членам родини громадянина ЄС право на отримання дозволу на

¹ Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States amending Regulation (EEC) No 1612/68 and repealing Directives 64/221/EEC, 68/360/EEC, 72/194/EEC, 73/148/EEC, 75/34/EEC, 75/35/EEC, 90/364/EEC, 90/365/EEC and 93/96/EEC URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:158:0077:0123:en:PDF>.

² Regulation № 492/2011 of the European Parliament and the Council on freedom of movement for workers within the Union of 05.04.2011 URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:141:0001:0012:EN:PDF>.

³ Regulation № 1251/70 of the Commission of 29.06.1970 on the right of workers to remain in the territory of a Member State after having been employed in that State URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31970R1251>.

проживання у державі-члені перебування після смерті громадянина ЄС або припинення шлюбу, або зареєстрованого співмешкання;

4) зареєстроване співмешкання рівноцінне шлюбу;

5) значно зменшує бюрократичні перешкоди отримання дозволу на проживання працівників ЄС та членів їх родин у державах-членах ЄС (дозвіл на проживання замінено на реєстрацію в уповноважених установах);

6) надає можливість автоматичного отримання громадянами ЄС дозволу на постійне проживання після 5 років легального проживання на території держави-члена ЄС;

7) обмежує можливості дострокової депортації громадян ЄС та членів їх родин із території держави-члена ЄС.

Право на вільне пересування і проживання в межах ЄС є комплексним і охоплює: право на вільний в'їзд на територію держави-члена або виїзд з неї; право на вільний рух територіями держав-членів; право на перебування на території держав-членів; право на вільний вибір місця проживання; право на тимчасове або постійне проживання. Ці права мають надаватися на бездискримінаційній основі і передбачати рівне ставлення приймаючої держави до усіх громадян ЄС, які не є її громадянами.

Право на вільний рух передбачає право на в'їзд на територію будь-якої держави-члена без спеціальних дозволів з боку компетентних органів приймаючої держави або виїзд із неї. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Директиви 2004/38/ЄС держави-члени зобов'язані допускати на свою територію громадянина Союзу, що має дійсне посвідчення особи або паспорт. До громадян Союзу не застосовуються вимоги щодо наявності в'їзної візи або еквівалентних документів.

Реалізація права на проживання на території держави-члена, громадянином якої не є громадянин Союзу, має значну специфіку, зумовлену часом перебування особи на території відповідної країни: (1) до 3-х місяців; (2) понад 3 місяці поспіль до 5-ти років та (3) 5 та більше років.

Громадяни ЄС мають право проживати на території іншої держави-члена упродовж строку, що не перевищує 3-х місяців, без будь-яких умов або

формальностей окрім вимоги щодо наявності дійсного посвідчення особи або паспорта (ст. 6 Директиви 2004/38/ЕС).

Реалізація права на проживання понад 3 місяці поспіль до 5-ти років зумовлена обмеженнями економічного характеру, щоб особа не стала фінансовим тягарем для системи соціальної допомоги приймаючої держави (ст. 7, 8 Директиви 2004/38/ЕС). Йдеться лише про (1) працівників, які працюють за наймом або є підприємцями в приймаючій державі та в окремих випадках особи, що втратили працездатність, звільнені та шукають роботу або ті, що перебувають на навчанні; (2) осіб, що мають «достатні кошти» для свого проживання, розмір яких визначається державами-членами, а також повне медичне страхування в приймаючій державі; (3) осіб, що зараховані до складу публічної або приватної установи, акредитованої або фінансованої приймаючою державою, для навчання з відривом від виробництва, у тому числі для професійного навчання, однак і такі особи повинні мати повне медичне страхування та достатні кошти для проживання; (4) інших осіб, які є членами сім'ї і супроводжують громадян Союзу, що відповідають першим трьом категоріям. Крім того, приймаюча держава-член може вимагати від таких осіб зареєструватися в її компетентних органах.

Громадяни Союзу, які законно прожили на території приймаючої держави-члена 5 і більше років поспіль, мають право на постійне проживання на її території (ст. 16 Директиви 2004/38/ЕС). Щодо окремих категорій осіб цей строк може бути скороченим (ст. 17 Директиви 2004/38/ЕС).

Право на вільне пересування і проживання може бути обмежене за певних умов: (1) громадський порядок, (2) суспільна безпека або (3) охорона здоров'я (глава VI Директиви 2004/38/ЕС). Такі обмеження мають здійснюватися на бездискримінаційній основі, тобто не передбачати упередженого ставлення до громадян відповідної держави-члена та не бути економічно мотивованими.

4. Електоральні права громадян Європейського Союзу на виборах до Європейського парламенту та муніципальних виборах

Громадяни ЄС можуть реалізувати електоральні права не лише на виборах до вищих представницьких органів держави або органів місцевого самоврядування, а також на виборах до Європейського Парламенту. Вказана практика є унікальною, оскільки в рамках міжнародних міждержавних організацій жоден з органів не формується шляхом прямого волевиявлення громадян.

Відповідно до ст. 20(2) та ст. 22 ДФЄС, а також ст. 39 та ст. 40 Хартії ЄС про основоположні права громадянам Союзу гарантується право обирати (активне виборче право) та бути обраними (пасивне виборче право) на виборах до Європейського Парламенту та на місцевих виборах у державі-члені проживання на таких самих умовах, як і громадяни цієї держави. При цьому громадяни брати участь у парламентських виборах громадяни можуть лише в країні власного громадянства. Вибори до національних парламентів не охоплюються компетенцією Союзу.

Загальні засади проведення виборів у Європейський Парламент визначені у ч. 2 ст. 22 ДФЄС, Акті про вибори до Європейського Парламенту прямим загальним голосуванням¹ (Акт про вибори 1976 р.), а також у Директиві Ради ЄС 93/109/ЄС, що визначає принципи права участі в процедурі виборів Європейського парламенту для громадян Союзу, які мешкають у державі-члені, що не є державою їх національного громадянства, що діє зі змінами, внесеними Директивою 2013/1/EU² (Директива 93/109/ЄС).

Передумовою реалізації електоральних прав на виборах до Європарламенту є наявність громадянства держави-члена ЄС. Для більшості держав-членів така норма не становить жодних практичних труднощів. Разом із тим в окремих країнах ЄС (Великій Британії, Данії, Нідерландах, Франції) існує складний правовий зв'язок із населенням асоційованих або заморських країн та

¹ Act concerning the election of the representatives of the Assembly by direct universal suffrage annexed to the Council decision of 20.09.1976, and of the subsequent amendments thereto URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&mode=XML&reference=A7-2012-27&language=EN#title2>.

² Council Directive 2013/1/EU of 20 December 2012 amending Directive 93/109/EC as regards certain detailed arrangements for the exercise of the right to stand as a candidate in elections to the European Parliament for citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013L0001>

територій, що характеризуються високим ступенем автономії і входять до їх складу¹. Держави-члени ЄС самостійно визначають статус мешканців відповідних асоційованих територій, визнаючи або не визнаючи за ними статусу власних громадян, а відтак обсягу прав, що їм гарантуються. Розглядаючи низку справ, пов'язаних із електоральними правами на виборах до Європейського парламенту, Європейський суд з прав людини (справа *Matthews v. the United Kingdom*²) та Суд Правосуддя ЄС (справа *C-145/04 Spain v. the United Kingdom*³, *C-300/04 Eman and Sevinger*⁴) визнали право громадян таких територій реалізовувати електоральне право на виборах до Європарламенту, чим розширили традиційне розуміння кола суб'єктів такого права.

В усіх державах-членах ЄС проведення виборів до Європейського Парламенту здійснюється раз на 5 років за пропорційною виборчою системою. Громадянин ЄС може голосувати чи балотуватись кандидатом в депутати до Європарламенту лише в одному місці: державі-члені ЄС, де він постійно проживає, але не має громадянства; або в своїй «рідній» державі-члені ЄС. Стаття 9 Директиви 93/109/ЄС визначає порядок внесення громадянина до списку виборців. Із цією метою така особа повинна подати такі самі документи, як і для участі у національних виборах.

Нормативні акти ЄС повністю не уніфікують вимоги, що можуть висуватися для реалізації виборчих прав, а також виборчу процедуру. Зокрема, не визначено єдиного вікового цензу. У переважній більшості віковий ценз при реалізації активного виборчого права становить 18 років, у той час як в Австрії та Мальті – 16 років. По-різному регламентується й віковий ценз кандидатів у депутати. Зокрема, найнижчий мінімальний вік становить 18 років у Австрії, Данії, Іспанії, Нідерландах, Португалії, ФРН та Франції. У Бельгії, Болгарії, Великій Британії, Греції, Естонії, Ірландії, Латвії, Литві, Польщі, Чехії цей вік

¹ До таких територій, наприклад, входять Гібралтар, Французька Полінезія, Аруба, Майотта, Фолклендські острови, Британські Віргінські острови та ін.

² Judgment of the European Court of Human Rights in the case *Matthews v. the United Kingdom* of 18.02.1999 URL: <http://www.webcitation.org/5IWx37qMR>.

³ Judgment in the case *C-145/04 Spain v. the United Kingdom* of 12.09.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?isOldUri=true&uri=CELEX:62004CJ0145>.

⁴ Judgment of the Court (Grand Chamber) of 12.09.2006 in the case *C-300/04 M. G. Eman and O. B. Sevinger v College van burgemeester en wethouders van Den Haag* URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-300/04>.

становить 21 рік, у Румунії – 23 роки, в Італії та Кіпрі – 25 років. По-різному визначається й мінімальний ценз осілості. Так, у Люксембурзі для реалізації пасивного виборчого права до Європарламенту необхідно проживати мінімум 2 роки поспіль.

Директива 93/109/ЕС передбачає, що держава-член може застосувати певні обмеження при реалізації виборчих прав громадянами інших держав-членів ЄС, якщо на її території відсоток громадян інших держав-членів ЄС, які мають виборче право, перевищує 20 % від загального електорату. Така ситуація, приміром, характерна для Бельгії, Люксембургу, де з огляду на високу заробітну плату проживає і працює велика кількість громадян інших держав-членів. З метою забезпечення гарантованого представництва власних громадян у Європейському Парламенті держава-член може застосовуватися більш складні умови участі у виборах для осіб, що не є її громадянами. При цьому ценз осілості (постійного проживання) для реалізації активного виборчого права не повинен перевищувати 5 років, а для пасивного – 10 років. У Люксембурзі список кандидатів у депутати не може включати більшість кандидатів, які не мають його громадянства.

Особливість реалізації виборчих прав громадян ЄС полягає у тому, що відповідно до ч. 2 ст. 14 ДЄС до складу Європейського Парламенту **входить 751** депутат. Представництво громадян є дегресивно-пропорційним з мінімальним порогом з 6-ти представників (Кіпр, Люксембург, Мальта) та максимальним у 96 (Німеччина). Громадяни держав-членів обирають різну кількість депутатів, а отже, різна кількість громадян держав-членів реалізує своє пасивне виборче право. Такий підхід до формування Парламенту ґрунтується не на правилі рівного представництва, а враховує чисельність населення відповідної країни, пропорційно якій визначається кількість депутатських місць.

День і час проведення виборів до Європарламенту встановлюються кожною державою-членом самостійно, проте для всіх держав-членів цей день знаходиться у межах одного періоду, який починається у четвер зранку та закінчується в наступну безпосередньо за ним неділю. Будь-яка держава-член

може офіційно оприлюднювати результати голосування лише після завершення голосування в тій державі-члені, де виборці проголосують останніми.

Виборча процедура регламентується положеннями національного законодавства. Ці положення можуть враховувати існуючі в державах-членах особливості, проте не повинні в цілому порушувати пропорційний характер виборчої системи (ст. 8). Актом про вибори передбачена можливість запровадження в державах-членах загороджувального бар'єру для отримання місць в Європейському Парламенті, який не повинен перевищувати 5 % поданих голосів. Так, найвищий бар'єр у 5% запроваджено у Бельгії, Латвії, Литві, Польщі, Румунії, Словаччині, Угорщині, Хорватії, Чехії, Франції, 4% бар'єр застосовується в Австрії, Італії та Швеції, 3% - Греції, 1,8% - Кіпрі, у решті держав-членів бар'єр не застосовується. Крім того, кожна держава-член встановлює граничний обсяг витрат кандидатів на передвиборчу компанію, що може суттєво відрізнятись.

Крім реалізації електоральних прав на виборах до Європейського Парламенту громадянам ЄС гарантується активне і пасивне виборче право у муніципальних виборах у державах-членах, в яких вони постійно проживають, на таких самих умовах, як і громадяни цієї держави (ч. 1 ст. 22 ДФЄС). Особливості реалізації таких прав визначаються Директивою Ради ЄС 94/80/ЕС¹. При цьому, як і на виборах до Європейського Парламенту, держава-член може запроваджувати більш складні умови реалізації вказаних електоральних прав для громадян інших держав-членів ЄС. Так, відповідно до ч. 3 ст. 5 держава-член може передбачити, що тільки її власні громадяни мають право бути обраними на посади голови та його заступників в органах місцевого самоврядування, а також на посаду одного з директорів колегіального органу місцевого самоврядування.

5. Право громадянської (законодавчої) ініціативи

¹ Council Directive 94/80/EC of 19.12.1994 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and to stand as a candidate in municipal elections by citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31994L0080&from=EN>.

Новим правом громадян ЄС, запровадженим Лісабонським договором, є право громадянської (законодавчої) ініціативи. Воно передбачене ч. 4 ст. 11 ДЄС та ч. 1 ст. 24 ДФЄС та деталізовано у Регламенті Європейського Парламенту та Ради ЄС № 2019/788 від 17.04.2019¹ (далі – Регламент 2019/788).

Право громадянської ініціативи надає громадянам ЄС можливість безпосередньо звертатися до Європейської комісії із пропозиціями щодо прийняття нормативних актів Європейського Союзу (ч. 2 ст. 17 ДЄС), чим забезпечується їхня пряма участь у законодавчому процесі на рівні ЄС та практичне втілення ідеї «якомога тіснішого Союзу народів Європи, де рішення приймаються більш відкрито і ближче до громадян». Таке право надається громадянам ЄС за умови, що вони досягли віку, необхідного для реалізації активного виборчого права на виборах до Європейського парламенту відповідно до вимог національного законодавства. При цьому Регламентом 2019/788 передбачено, що держави-члени можуть зменшити віковий ценз до 16-ти річного віку.

Можливість реалізації права громадянської ініціативи в ЄС залежатиме від того, наскільки правильно будуть сформульовані відповідні пропозиції та наскільки ретельно будуть дотримані процедури їх просування.

Предметом законодавчих пропозицій громадян ЄС є будь-які питання, що є актуальними, тобто відповідають сучасному рівню розвитку правовідносин у межах Союзу; стосуються компетенції ЄС, тобто пов'язані з тими сферами, що регулюються положеннями установчих договорів або нормативних актів установ Союзу, що прийняті на їх виконання; змістовно не суперечать положенням установчих договорів Союзу, його меті, цілям, завданням та цінностям; не є закріпленими у чинних нормативних актах Союзу на момент подання та розгляду пропозиції Європейською комісією. Законодавча ініціатива повинна безпосередньо відображати інтереси громадян Союзу, бути зрозумілою і викладеною у відповідній формі, процедури запровадження ініціативи мають бути зрозумілими, достатньо простими,

¹ Regulation № 2019/788 of the European Parliament and the Council of 17.04.2019 on European citizen's Initiative URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019R0788>.

процедури не повинні накладати додаткові адміністративні обтяження на держав-членів.

У Регламенті 2019/788 визначено критерії прийнятності громадянської ініціативи, стадії її реалізації, вимоги до організаторів ініціативи, порядок її реєстрації, положення щодо кількості підписів загалом у Союзі та в окремих державах-членах, вимоги щодо перевірки дійсності підписів тощо.

Реалізація громадянської ініціативи є складним процесом і має кілька стадій. На першій стадії в Європейській комісії здійснюється реєстрація спеціального громадянського комітету, який має складатися щонайменше із 7-и громадян, що проживають у 7-ми різних державах-членах ЄС (1/4 держав) та досягли права голосу на виборах до Європейського Парламенту, та його законодавчої пропозиції однією з офіційних мов Союзу. Цей комітет є органом представництва громадян із питань просування законодавчої ініціативи і забезпечує комунікацію з Європейською комісією. Остання упродовж 2-х місяців перевіряє дотримання формальних вимог щодо складу громадянського комітету та відповідності предмета ініціативи компетенції Європейської Комісії та цінностям ЄС. Якщо Комісія відмовляється від реєстрації запропонованої ініціативи, вона повинна мотивовано повідомити організаторам причини такої відмови та всі можливі судові та позасудові засоби захисту їх прав.

Після успішної реєстрації громадянської ініціативи на другій стадії відкривається збір підписів на її підтримку упродовж 1-го року. Перевірка достовірності підписів покладається на відповідні національні органи, що здійснюється упродовж 3-х місяців. Для підтримки законодавчої пропозиції необхідно отримати щонайменше 1 млн. підписів громадян, що проживають не менше ніж у 7-ми державах-членах. У масштабах ЄС це небагато, адже йдеться загалом лише про 1 % громадян. При цьому Регламентом 2019/788 висувається вимога щодо мінімальної кількості громадян від кожної держави-члена, яка є різною і залежить від чисельності її населення.

У разі набрання необхідної кількості підписів на останній стадії відбувається опрацювання громадянської ініціативи Європейською комісією

щодо можливості подальшого врахування висловлених законодавчих пропозицій. Упродовж 3-х місяців Комісія повинна з'ясувати доцільність подальшого впровадження ініціатив громадян та надати офіційну мотивовану відповідь. У разі схвальної оцінки Комісія передає відповідні законодавчі пропозиції громадян на розгляд до Європарламенту та Ради ЄС. Разом із тим громадянська ініціатива не перешкоджає Комісії виступати із власними законодавчими пропозиціями або відхилити пропозиції, представлені громадянами.

6. Право на захист дипломатичних та консульських установ інших держав-членів

Одним із прав, що охоплюється громадянством ЄС, є право користуватися на території третьої країни, де не представлена держава-член, громадянами якої вони є, захистом дипломатичних представництв і консульств будь-якої держави-члена на тих самих умовах, що й громадяни цієї держави. Такий захист гарантований ст. ст. 20(2), 23 ДФЄС, ст. 46 Хартії ЄС, а також Директивою Ради ЄС 2015/637 про заходи координації і співпраці в наданні консульського захисту громадянам, чия держава-член ЄС не представлена в третій країнах¹ (Директива 2015/637).

В основі інституту дипломатичного і консульського захисту громадян ЄС лежать норми загального міжнародного права, які закріплені у Віденській конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. та Віденській конвенції про консульські зносини 1963 р. При цьому особливості дипломатичного і консульського захисту громадян ЄС зумовлені специфікою самого Європейського Союзу.

На сьогодні органи зовнішнього представництва Союзу, так звані делегації ЄС, не забезпечують захист громадян держав-членів на території

¹ Council Directive 2015/637 of 2.04.2015 on the coordination and cooperation measures to facilitate consular protection for unrepresented citizens of the Union in third countries and repealing Decision 95/553/EC URL: http://ec.europa.eu/justice/citizen/files/2015_637_en.pdf.

третіх країн. Такі функції виконують відповідні органи зовнішніх зносин держав.

Директива 2015/637 передбачає низку зобов'язань для держав-членів. Перш за все всі держави-члени повинні гарантувати це право на недискримінаційній основі будь-якому громадянину іншої держави-члена ЄС. Це означає, що не допускається ніяких відмінностей в обсязі і умовах надання дипломатичного та консульського захисту. Крім того, право на консульський захист мають не тільки громадяни держав-членів ЄС, а й члени їхніх сімей, які не є громадянами держав-членів і знаходяться з ними в третій країні, у разі відсутності їх національних дипломатичних і консульських установ (ст. 5). Захист цих категорій осіб також здійснюється на недискримінаційній основі.

Необхідною умовою виконання зобов'язання з дипломатичного і консульського захисту в праві ЄС є відсутність на території третьої держави посольства, консульства, а також почесного консульства держави-члена ЄС, громадянин якої потребує такого захисту (ст. 2 Директиви 2015/637). Наприклад, на території України громадянам Ірландії, Люксембургу, Мальти захист може надаватися відповідними органами зовнішніх зносин інших держав-членів. Обсяг захисту, що надається почесним консульством у силу специфіки його повноважень, визначається державою самостійно.

При цьому право на консульський захист іншої держави-члена ЄС має також особа, коли посольство, консульство і почесне консульство, акредитоване державою його громадянства, не має можливості здійснювати такий захист (ст. 6). До уваги береться як можливість доступу, так і близькість його розташування. Враховуючи це, посольства і консульства зобов'язані обмінюватися інформацією про будь-які надзвичайні обставини, що впливають на їх можливість надавати такий захист. Зокрема, навіть за умови наявності та належного функціонування особа має право звернутися до відповідного органу іншої держави-члена ЄС у разі відсутності матеріальних засобів, з метою особистої безпеки тощо. Таким чином, зобов'язання щодо захисту іноземного громадянина – громадянина ЄС виникає, якщо право на дипломатичний і консульський захист не може бути ефективно реалізовано.

Громадянин ЄС має право вибору установи зовнішніх зносин будь-якої держави-члена ЄС. Разом з тим відповідно до ст. 8 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. на підставі міжнародного договору між державами-членами ЄС після відповідного повідомлення держави перебування консульська установа акредитуючої держави може, якщо держава перебування не заперечує, на постійній основі виконувати консульські функції іншої держави члена ЄС у державі перебування. Однак Директива 2015/637 містить можливість відступу від цієї норми у разі надзвичайної ситуації з огляду на необхідність оперативного здійснення такого захисту.

Примірний перелік обставин, за яких особі може бути наданий захист, визначені ст. 9 Директиви 2015/637:

- a) арешт або затримання;
- b) якщо особа є жертвою злочину;
- c) нещасний випадок з тяжкими наслідками або тяжке захворювання;
- d) смерть;
- e) звільнення і репатріація, що вимагають оперативних дій;
- f) необхідність у терміновому отриманні проїзних документів.

Директива 2015/637 визначає необхідні дії дипломатичних та консульських установ у разі надходження до них звернення про захист (ст. 10). Вони зобов'язані невідкладно зв'язатися з міністерством закордонних справ держави, громадянин якої просить про надання захисту, або, якщо це можливо, з компетентним посольством або консульством цієї держави і надати всю необхідну інформацію. Держави-члени мають зобов'язання надавати не тільки необхідну інформацію цим особам, здійснювати пошук і подачу відомостей про них їх родичам, вживати заходів щодо юридичного захисту, а й надавати їм фінансову допомогу, в тому числі членам сімей. Делегації Євросоюзу зобов'язалися всіляко сприяти здійсненню цих завдань (ст. 11). Директива 2015/637 покладає також зобов'язання щодо регулярного обміну інформацією між державами-членами ЄС, акредитованими в третій державі, для ефективного захисту осіб, чия держава не представлена в такій країні.

Особлива увага приділяється злагодженості дій під час надзвичайних ситуацій у країні перебування.

У практиці держав-членів набула поширення концепція «керівної держави», що є новою формою консульського співробітництва та полягає в тому, що одна чи більше держав-членів призначаються в третій країні головними для забезпечення захисту громадян Союзу від імені іншої держави-члена. Цей підхід вважається позитивним кроком до посилення захисту громадян ЄС під час кризових ситуацій у третіх країнах. Приміром, у разі евакуації, «керівна держава» є відповідальною за перевезення всіх громадян Союзу до безпечного місця.

Право на захист дипломатичних і консульських установ інших держав-членів відображає не лише ідею додаткової підтримки громадян за межами ЄС, але й принципу солідарності і взаємної турботи держав-членів про усіх громадян Союзу, що є особливо важливим у контексті захисту фундаментальних цінностей ЄС, а також утвердження ідентичності Європейського Союзу на міжнародній арені.

7. Право на звернення до інституцій та дорадчих органів Європейського Союзу

Право на звернення до інституцій та дорадчих органів Союзу (право на звернення) належить до тих прав, які сприяють залученню громадян до процесу функціонування Європейського Союзу як демократичного утворення. Це право належить не лише виключно громадянам ЄС (ст. 227, 228 ДФЄС, ст. 43 та ст. 44 Хартії ЄС), проте здатність його реалізовувати за установчими договорами визначена як важливий атрибут інституту громадянства ЄС (ст. 24 ДФЄС).

Право на звернення належить до так званих запобіжно-захисних прав, оскільки дає можливість не лише отримати відповідну інформацію, але й відновити порушене право через подання скарг та петицій і одночасно створює для органів ЄС правові рамки, порушення яких зазіхає на його демократичні основи.

Статтею 24 ДФЄС передбачено, що «...кожен громадянин Союзу має право звернутися до Європейського Парламенту відповідно до ст. 227. Кожен громадянин Союзу може звертатися до Омбудсмана, посада якого створена відповідно до ст. 228. Кожен громадянин Союзу може письмово звернутися до будь-якої установи, органу, служби або агенції, зазначених у цій статті або у ст. 13 Договору про Європейський Союз, однією з мов, зазначених у частині 1 ст. 55 Договору про Європейський Союз, та отримати відповідь цією ж мовою». Одночасно із вказаними правами ДФЄС закріплює право доступу за певних умов до документів Європейського Парламенту, Ради та Комісії (ст. 15 ДФЄС, ст. 42 Хартії ЄС).

Стосовно процедури, то вона залежить передусім від установи, до якої має право звернутися громадянин ЄС. Метою звернення до Європейського Парламенту є забезпечення можливості спілкування громадян ЄС із інститутом, що покликаний відображати їх інтереси на рівні Союзу. Гарантується право на подання індивідуальних та колективних петицій, які підлягають обов'язковому розгляду Європейським Парламентом, за умови якщо ця петиція стосується питань, які охоплюються компетенцією Союзу. Йдеться про вільне пересування осіб, переміщення товарів, послуг та капіталу; принцип недискримінації з огляду на громадянство; принцип рівноправності чоловіків та жінок; захист навколишнього середовища; гармонізацію податкових систем тощо. Вимогою є те, що петиція повинна безпосередньо стосуватися тієї особи, яка подає її, а право, що порушується, повинно безпосередньо стосуватися особи і її прав, що впливають із права ЄС. У випадку недотримання цих вимог петиція буде відхилена.

Здійснюючи реєстрацію петицій, Європейський Парламент має можливість проводити постійну перевірку того, як на практиці застосовується право ЄС і оцінювати ступінь реакції європейських інститутів на проблеми громадян ЄС та інших приватних осіб. З метою забезпечення розгляду петицій у Європарламенті утворений спеціальний підрозділ – Комітет із петицій. Завдання Комітету полягає у наданні відповідей на усі звернення, які надходять на адресу Парламенту, та, за можливості, у забезпеченні позасудового захисту

легітимних інтересів громадян із питань, які стосуються сфери застосування права ЄС і є предметом заяви.

Петиція може бути подана в письмовій або електронній формі однією з офіційних мов ЄС чи будь-якою іншою мовою з обов'язковим перекладом. Процедури, які стосуються подання петицій, урегульовані Правилами 215–218 та Додатком VI (XX) Правил процедури Європейського Парламенту 2015 р.

Вимоги щодо прийнятності заяви поділяються на формальні та матеріальні. Формальні вимоги стосуються оформлення петиції, яка повинна містити інформацію про ім'я, громадянство, адресу заявника. Петиція повинна бути складена однією з офіційних мов Союзу. Матеріальні вимоги стосуються предмета петиції, тобто сфери діяльності Союзу. В іншому випадку петиція визнається непринятною. Заявник інформується про це і про причини прийняття такого рішення. Основна причина відмови у прийнятті петицій полягає у тому, що заявники часто плутають компетенцію ЄС і держав-членів, так само як і компетенцію Союзу та Ради Європи у сфері забезпечення прав людини.

У результаті розгляду петиції у Комітеті можуть бути прийняті такі рішення:

1) якщо петиція стосується конкретного випадку, що вимагає окремої уваги, Комітет може звернутися до відповідних національних органів влади або до постійного представництва відповідної держави-члена з метою врегулювання питання;

2) якщо петиція пов'язана із питанням, що становить спільний інтерес, наприклад, якщо Комісія доходить висновку, що законодавство ЄС було порушено, вона може розпочати процедуру про порушення права. Результатом цієї процедури може стати розгляд справи у Загальному Суді ЄС, до якого заявник може звернутися із позовом про анулювання нормативного акта (ст. 263 ДФЄС) або позовом про бездіяльність (ст. 265 ДФЄС);

3) петиція може привести до політичної дії з боку Парламенту або Комісії.

В усіх випадках заявник отримує відповідь із докладним викладом результатів виконаних дій, а також про весь процес розгляду петиції.

Комітет з петицій також відповідає за відносини з Євроомбудсменом та за складання річних звітів своєї діяльності і результати дослідження ситуацій (ст. 205 Правил процедури Європейського Парламенту). Крім того, Комітет із петицій автоматично є пов'язаним із відповідним законодавчим комітетом Європейського Парламенту щодо організації слухань стосовно сформованої громадянської ініціативи (ст. 50 Правил процедури Європейського Парламенту).

Органом Союзу, право на звернення до якого передбачено установчими договорами ЄС, є Європейський Омбудсмен (ст. 228 ДФЄС, ст. 43 Хартії ЄС). Він уповноважений отримувати скарги від будь-якого громадянина Союзу, будь-якої фізичної чи юридичної особи, яка мешкає або має зареєстрований офіс в одній з держав-членів, щодо порушень у діяльності інститутів та органів ЄС, окрім судових. Омбудсмен проводить розслідування правопорушень та інформує особу, яка подавала скаргу, про результати розслідування. Загальний мандат Омбудсмена був уточнений Рішенням Європарламенту щодо регулювання і загальних умов виконання обов'язків Омбудсменом 1994 р.¹

Євроомбудсмен є незалежним і неупередженим органом. Можливість розгляду Омбудсменом скарг забезпечує ефективність урядування у ЄС та надає гарантії забезпечення прав особи, на яку можуть поширюватися акти і дії органів ЄС. Омбудсмен може встановити на основі скарги факт неналежного урядування у випадку, якщо інститут не дотримується основних прав особи, правових норм або принципів, або ж принципів належного врядування. Незадовільне управління охоплює адміністративні правопорушення, дискримінацію, зловживання владою, відсутність відповіді, відмову в наданні інформації, а також невинуваті затримки у діях або прийнятті рішень.

Повноваження Євроомбудсмена поширюються лише на розгляд скарг, що стосуються діяльності інституцій (окрім Суду ЄС), органів та агентств ЄС. Він не розглядає скарги про порушення прав особи на рівні національних,

¹ Decision of the European Parliament on the regulations and general conditions governing the performance of the Ombudsman's duties, adopted by the Parliament on 9 March 1994 // OJ L 113 4.5.1994. – P. 15.

регіональних чи місцевих органів, при чому навіть у випадку, якщо скарги стосуються питань права ЄС. Не може Омбудсмен розглядати і скарги на діяльність національних судів та омбудсменів, скарги проти фізичних або юридичних осіб. Предметом розгляду не можуть бути також факти, що є або були предметом судового провадження. Не підлягають розгляду скарги щодо трудових відносин між органами та інститутами ЄС та їх службовцями і посадовими особами, крім випадків, зазначених у п. п. 1 та 2 ст. 90 Положення про Європейську публічну службу¹ та якщо закінчився строк надання відповіді.

Скарга може бути подана Євроомбудсмену безпосередньо або через члена Європейського Парламенту. Вона може бути складена у письмовій формі або он-лайн. У ній скаржник повинен зазначити особисту інформацію та предмет скарги. Особа, що подає скаргу, має право вимагати, щоб її персональні дані залишалися конфіденційними. Скарга має бути подана протягом 2-х років з моменту, як особі стали відомі факти, які становлять предмет скарги. Поданню скарги має передувати звернення до відповідних органів та інститутів ЄС, яких вона стосується.

Згідно зі своїми обов'язками Омбудсмен за власною ініціативою або на підставі поданих йому скарг проводить розслідування, які він вважає обґрунтованими, крім випадків, коли інкриміновані факти є або були предметом судового провадження. Якщо Омбудсмен встановлює факт незадовільного управління, він передає питання на розгляд відповідної установи, органу, служби або агенції, які мають тримісячний строк для інформування Омбудсмена про їхню позицію. Після цього Омбудсмен направляє звіт до Європейського Парламенту та відповідної установи, органу, служби або агенції. Особа, що звертається зі скаргою, інформується про результат таких розслідувань. За результатами своєї роботи (розслідувань) щороку Омбудсмен подає до Європейського Парламенту звіт. Результати цих звітів можуть бути покладені в основу майбутніх нормативно-правових актів або ж змін до чинних.

¹ Regulation № 31 (EEC), 11 (EAEC), laying down the Staff Regulations of Officials and the Conditions of Employment of Other Servants of the European Economic Community and the European Atomic Energy Community of 14.06.1962 with amendments URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG%3A1962R0031%3A20140101%3Aen%3APDF>

Ще однією інституцією, до якої має право звертатися громадянин ЄС, є Європейська Комісія (ч. 4 ст. 24 ДФЄС), яка здійснює загальний нагляд за виконанням права ЄС. На відміну від мандату Європейського Омбудсмана, який обмежується розглядом скарг щодо дій та актів інституцій та допоміжних органів ЄС, звертатися до Комісії можна з приводу застосування права ЄС у державах-членах. При цьому Комісія наполягає на необхідності звернення заявника в першу чергу до національних органів з метою безпосереднього і всебічного розгляду справи, а лише згодом до інституцій та органів ЄС.

Правила розгляду скарги і встановлення порушення узагальнені у Повідомленні Європейської Комісії «Право ЄС: кращі результати через краще застосування» 2017 р.¹:

1) кожен має право подати скаргу до Комісії, безкоштовно, проти держави-члена про заходи, відсутність заходів або практики з боку держави-члена, які на його/її думку є несумісними з правом Союзу;

2) скарги можуть бути подані поштою, факсом або електронною поштою будь-якою з офіційних мов ЄС;

3) Комісія може прийняти рішення про те, чи слід надалі діяти за скаргою;

4) скарги реєструються, і протягом 15 днів про це повідомляється скаржнику, скаргам надається реєстраційний номер; як правило, термін розгляду скарг становить 1 рік з моменту реєстрації; результатом розслідування скарги може бути або офіційне повідомлення держав-членів або остаточне закриття справи. Заявник інформується у письмовій формі.

Відповідно до ст. 258 ДФЄС у випадку, якщо Комісія вважає, що держава-член не виконала зобов'язання за Договорами, вона надає обґрунтований висновок із цього питання після надання заінтересованій державі змоги надати свої пояснення. Якщо заінтересована держава не дотримується цього висновку протягом періоду часу, встановленого Комісією, вона може винести питання на розгляд Суду Правосуддя ЄС.

¹ Communication from the Commission “EU Law: better results through better application” (2017/C 18/02). OJ. 2017. C 18/10.

Громадяни ЄС мають право також звертатися до Європейського Контролера із захисту персональних даних, який отримує скарги від службовців і працівників органів ЄС та будь-якої особи, яка має підстави вважати, що мало місце зловживання у процесі обробки персональних даних. Якщо скарга визнається прийнятною, Контролер, як правило, проводить розслідування, про результати якого повідомляється скаржнику і, за необхідності, вживаються відповідні заходи.

Особи можуть також звертатися до Європейських центрів захисту споживачів, що зареєстровані в усіх державах-членах, а також в Ісландії та Норвегії. Вони надають юридичні та практичні поради, а також підтримку споживачам стосовно транскордонних покупок та надання послуг на внутрішнього ринку ЄС.

Крім того, громадяни ЄС мають право звертатися до будь-яких інших установ ЄС, зокрема до Рахункової палати, Комітету регіонів та Економічно-соціального комітету та ін. До Суду ЄС, зокрема, Загального Суду громадяни, як і будь-які інші приватні особи, мають право звертатися із позовами про анулювання нормативно-правових актів ЄС у порядку ст. 263 ДФЄС та з позовами про бездіяльність у порядку ст. 265 ДФЄС. Звернення до судів ЄС є вагомим судовою гарантією захисту прав особи, у тому числі громадян ЄС.

Контрольні питання:

1. Назвіть правові засади громадянства ЄС.
2. Які категорії осіб є громадянами ЄС?
3. Охарактеризуйте основні права громадян ЄС.
4. Розкрийте сутність електоральних прав громадян ЄС на виборах до Європейського парламенту та муніципальних виборах.
5. У чому полягає право громадянської (законодавчої) ініціативи громадян ЄС?
6. За допомогою яких органів здійснюється захист громадян ЄС за межами Союзу?
7. Назвіть інституції ЄС, до яких можуть звернутися зі скаргою громадяни ЄС.

